

Tadqiqot UZ

2021

ЎЗБЕКИСТОН
ОЛИМЛАРИ ВА
ЁШЛАРИНИНГ
ИННОВАЦИОН
ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ТАДҚИҚОТЛАРИ
МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Crossref

CONFERENCES.UZ

31 MART
№26

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 26-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
15 -ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
26-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-15**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
26-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-15**

ТОШКЕНТ-2021

УУК 001 (062)
КБК 72я43

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2021]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 26-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 31 март 2021 йил. - Тошкент: «Tadqiqot», 2021. - 10 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётга жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга бағишиланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илфор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳлил қилинган конференцияси.

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хуқуқий тадқиқотлар йўналиши

Профессор в.б.,ю.ф.н. Юсувалиева Раҳима (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Доцент Норматова Дилдора Эсоналиевна(Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Исмаилов Ҳусанбой Маҳаммадқосим ўғли (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Давлат бошқаруви

PhD Шакирова Шоҳида Юсуповна (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги "Оила" илмий-амалий тадқиқот маркази)

6.Журналистика

Тошбоева Барнохон Одилжоновна(Андижон давлат университети)

7.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Самигова Умида Хамидуллаевна (Тошкент вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

8.Адабиёт

PhD Абдумажидова Дилдора Раҳматуллаевна (Тошкент Молия институти)

9.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Phd Воҳидова Меҳри Ҳасанова (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

10.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят ҳалқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ҳудудий маркази)

11.Жисмоний тарбия ва спорт

Усмонова Дилфузахон Иброҳимовна (Жисмоний тарбия ва спорт университети)

12.Маданият ва санъат соҳаларини ривожлантириш

Тоштемиров Отабек Абидович (Фарғона политехника институти)

13.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобоҳонов Олтибод Рахмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

14.Тасвирий санъат ва дизайн

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

15.Мусиқа ва ҳаёт

Доцент Чариеv Турсун Хуваевич (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

16.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Доцент Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич (Наманганд мухандислик-курилиш институти)

17.Физика-математика фанлари ютуқлари

Доцент Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич (Наманганд мухандислик-технология институти)

18.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Т.Ф.д., доцент Маматова Нодира Мухтаровна (Тошкент давлат стоматология институти)

19.Фармацевтика

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

20.Ветеринария

Жалилов Фазлиддин Содиқович, фарм.ф.н., доцент, Тошкент фармацевтика институти, Дори воситаларини стандартлаштириш ва сифат менежменти кафедраси мудири

21.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаҳхоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

22.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

23.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Доцент Сувонов Боймурод Ўралович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

24.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Phd доцент Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

25.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулdir.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

PageMaker\Верстка\Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУСИҚА ВА ҲАЁТ

1. Kenjayeva Gulrux Karimovna

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA O'QUVCHILARGA BUXORO MAQOMLARI
(SHASHMAQOM) HAQIDA TUSHUNCHА BERISHGA OID TAVSIYALAR 7

2. Safarova Sayyora Shuhrat qizi

TARIXIY NOG'ORA CHOLG'USINING PAYDO BO'LISHI 9

МУСИҚА ВА ҲАЁТ

MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA O'QUVCHILARGA BUXORO MAQOMLARI (SHASHMAQOM) HAQIDA TUSHUNCHА BERISHGA OID TAVSIYALAR

Kenjayeva Gulrux Karimovna,
Navoiy shahar 8-IATCHO'TM
musiqa fani o'qituvchisi
tel:90.7320328

Annotatsiya: Maqolada musiqa madaniyati darslarida o'quvchilarga buxoro maqomlari (shashmaqom) haqida tushuncha berishga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so'z: musiqa madaniyati, shashmaqom, Buxoro maqomlari

Shashmaqom, ya'ni olti maqom majmuasi XVII asrning birinchi yarmini Buxoroda (saroy sharoitlarida) maqomdan ustozlar ijodiy faoliyatiga o'zil-kesil shakllangan. Ushbu muxtasham turkumini «Buzruk», «Rost», «Navo», «Dugoh», «Segoh» va «Iroq» nomli maqomlari tashkil etadi. Ularning negizida asosan parda to'zilishi (lad, tuzuk), vazn hamda shakl qonuniyatlari birligi yotadi.

Mazkur maqomlar har birida avvalo muayyan ruhiy holat, u bilan bog'lik g'oya, mavzu va mazmun mumtoz darajada ifoda etilgan. Ilmiy-nazariy jihatdan esa maqomning mezonlari pardalar uyushmasi, uning zaminida bitilgan kuy-ohanglar vobastaligi, vazn-usul tartibi bilan belgilanadi.

Biz musiqa o'qituvchilarini maktablarimizda maqomlar haqida ma'lumot berishimiz uchun mustaqil izlanib ilmiy asoslardan foydalanib maqomlarni mushkulot va nasr qismlarini tahlil etib tushunchalar berishimizga to'g'ri keladi. Eng avvalo maqom haqida tushuncha berishda uning lug'aviy ma'nolarini tahlil etib berish shart va zarurdir.

Maqom nomlarining asosiy lug'aviy ma'nolari qo'yidagicha:

- «Buzruk» - katta, ulug';
- «Rost» - to'g'ri, haqqoni;
- «Navo» - ohang, kuy;
- «Dugoh» - ikki parda yoki ikkinchi parda;
- «Segoh» - uch parda yoki ikkinchi parda;
- «Iroq» - mamlakat nomi.

Ushbu muazzam turkumga o'z mumtoz musiqa merosining alloma-tadqiqotchilaridan san'atshunoslik fanlari doktori, ustoz Ishoq Rajabov tomonidan: «Shashmaqom olti turli pardalarga moslanib va olti xil ladga asoslangan kuy va ashulalar yig'indisidan iborat» deya qisqa va lo'nda ta'rif berilgan.

Buxoro maqomlari ichidan Tasrif, Saqil, Saraxbor, Muxammas kabi kuylar, shuningdek, Xorazm maqomlari ichidagi Peshrav, Muxammas va Saqil kuylari doimiy hisoblanadi.

Buzruk - Eng katta, eng buyuk degan ma'noni bildiradi. Bu maqomni ijrochilar qizil xalatlar kiyishib ijro etishganlar va bu maqom tinglovchilarini harbiy g'alabaga intilishga chorlagan. Shuning uchun Sohibqiron Amir Temur ham biron mamlakatga jangga chorlanganda askarlarini o'tqizdirib, oldin shu maqomni tinglatgan va undan keyin yo'lga ravona bo'lganlar. Bu maqomni tush paytida tinglasa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Rost - bir-biriga ros yoki mos degani. (Shu yo'lga, ya'ni xudo yo'liga kirganim rost). Bu maqomni ertalab tinglasa juda xush yoqadi.(moviy xalat rangida) Navo - mungli kuy, ya'ni, navo chekish (muhabbat yo'lida, xudo yo'lida oh, no''la, navo chekish. Navoiy taxallusi ham shu so'zdan olingan). Bu maqomni kechasi soat birdan keyin (shomda) to'q xalatlar kiyishib ijro etishgan.

Dugoh - ikkita tayanch tovush (yoki ikki joy, ya'ni bu dunyo u dunyo) ma'nosini bildiradi.

Bu maqomni Xufton (dam olish) vaqtida tinglansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Segoh - uchta tayanch tovush (yoki uch joy, ya'ni, bolalik yoshlik, qarilik) ma'nosini bildiradi.

Bu maqomni tushdan keyin ijro etilsa va tinglansa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Iraq - mamlakat nomini bildiradi. Bu maqomni hamma ijrochilar oq xalatlar kiyishib, ertalab quyosh chiqayotganda ayvonda oq parda ichida ijro etishgan.

Demak, nonushta vaqtida tinglansa ham bo'ladi. Maqomni ijro etish qoidalari Namanganlik Mulla Xudayberdi risolalarida yozilgan. Qoidaga amal qilmagan sozandalarning cholg'u asboblari va xalatlari olib qo'yilgan.

Shuningdek, «Shashmaqom» haqida XVI asr shoiri va sozandasasi Najmiddin Kaukabi asarlarida yozilgan o'shanda maqom to'liq shakllangan ekan. Maktablarimizda olib boriladigan musiqa madaniyati fani o'qituvchilaridan kuchli bilim, aql, zakovat va ijodkorlik talab etiladi. O'qituvchi har bir dars uchun alohida tayyorgarlik ko'rishi shart va zarurdir. Dars uchun albatta maqomlar jamlanmasini o'qib o'rgangan bo'lishi va ushbu dars uchun kompyutrdan foydalana olishi, ijro qilish madaniyatini singdirish qobiliyati, maqomlarni tahlil etib berish imkoniyatlaridan foydalanaolishi zarurdir.

Xulosa o'rnida shularni aytrish mumkinki dars mashg'uloti jarayonida texnik vositalar va pedagogik texnologiya usullaridan foydalangan holda maqomchilik san'atiga hissa qo'shgan bastakorlar, ijrochilar, ansanbillar haqida ham ma'lumotlar berib borish kerak. Toshkentda Yunus Rajabiy nomidagi maqom ansambli faoliyat ko'rsatib kelayotagnligi haqida va mumtoz ashula ijrochilarini ustoz xonandalardan Ochilxon Otaxonov, Hasan Rajabiy, O'lmas Saidjonov, Munojot Yo'licheyevalarni hurmat bilan tilga olib o'tish ham o'quvchilarda ushbu san'at turini murakkab va mazmunli san'at ekanligini tushunib olishlariga yordam beradi. Milliy musiqa me'rosimiz bo'lmish maqomchilik san'ati durdonlarini tushuntirish orqali o'qituvchi yoshlarni vatanga, milliy urf - odatlarimizga va milliy musiqamizga mehrli qilib tarbiyalashga alohida e'tibor qaratishi kerak deb

hisoblaymiz va vatanimiz kelajagi bo'lmish yoshlarni milliy me'rosimiz namunalarini avlaylab asrab kelajak avlodga etkazib berishga hizmat qilishlari uchun ham zamin yaratishimiz kerak.

Adabiyotlar

1. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir T. O'z. adabiiy nashr 1963.
2. Rajabov I. Maqom asoslari. (O'rta va olyi o'quv yurtlari uchun metodik qo'llanma). - T.1992.
3. Rajabov Yu. Musiqa merosimizga bir nazar - T. G'.G'ulom nomidagi adabiyot va sanpat nashriyoti. 1980.
4. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning tarixi. - T. «Fan», 1993.
5. Yunusov R. Maqomlar xususida, T. «Bilim» 1982.
6. Xorazm maqomlari. To'plovchi va notaga oluvchi Matniyoz Yusupov T. O'z adabiy nashr. 1958.
7. Shashmaqom I-VI jildlar. Yozib oluvchi Yunus Rajabiy. T. G'.G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti 1966, 1967, 1970, 1972, 1973, 1975 y.y.
8. S.Saidiy, «Shashmaqom va makon.», respublika ilmiy nazariy va amaliy konferensiyası materiallari. 2012 yil.

TARIXIY NOG'ORA CHOLG'USINING PAYDO BO'LISHI

Safarova Sayyora Shuhrat qizi,
Navoiy shahar AFCHO'IM 16- umumta'lim maktab
musiqa fani o'qituvchisi

Ma'lumki, Markaziy Osiyo xalqlariqolishi natijasida qurishi ham tezlashgan. Oqibatda, kovak kundaga yopishgan teri haqiqiy nog'orasimon saschiqarib, diqqatni jalgan holda urma cholg'u mavqeini egallab qolgan. Demak, jahon hamjamiyatining eng sevimli va sozlarining ilk piri hisoblangan «NOG'ORA»- cholg'usi ayollar tomonidan tassodifan paydo bo'lgan cholg'u hisoblanib, uning tarixiga 100- ming yil bo'lib o'tdi va morfologik genezisi tariximizda muhrlandi deyish mymkin. Xuddi shunday kiyimga muxtojlik davrida yuzaga kelgan deyish ham mumkin.O'zbekistonning Surxondaryo viloyati Teshiktosh g'oridan topilgan

toshdagagi haykalcha tasviri nog'ora cholg'usining Mavo-rounnahr zaminida ham keng qo'llanilganligidan dalolat beradi. Xullas; Nog'ora cholg'usining tarixiga 100.000 ming yil bo'lib o'tgan bo'lsa-da, hozirgi kungacha o'z tuzilishlarida farqiyati o'z mucha yo bir xillikni tashkil etadi. Doyra cholg'usining tarixiga esa 5000 ming yil vaqt o'tgan deyish mumkin. Nay cholg'usiga esa 11.000 ming yillik tarixiga aniq dalillar mavjud.

Litavralar;(yunon tilidan poli- ko'p va taurea-baraban)-ma'lum balnadlikka ega bo'lgan urma zarbli cholg'u. Litavra mis qozon shaklida bo'lib, ustiga teri qoplangan. Teri vintlar yordamida tortilib yo bo'shatilib, ma'lum tovushga sozlanadi. Litavra tastlab Osiyo xalqlari orasida paydo bo'lib, Eevropada 15-asrda kelgan. Litavraning katta, o'rta va kichik turlari bor. Ular kontr oktavadan tortib birinchi oktavaga qadar richaklarda (kalkilar) tortilib sozlanadi. Zamonaviy Litavralar esa elektron havo bosimi yordamida ham sozlanadi. Notalar eshitilishiga nisbat oktava yuqori yoziladi. Simfonik orkestrda bir necha Litavralar (kamida ikkita) qo'llaniladi. Litavraning sozi musiqa asarining boshlang'ich qismida va kompozitorning ko'rsatishi bo'yicha asar o'rtalarida kelishi mumkin. Bunday holda Litavra uchun pauza berilib, sozi o'zgartiriladi. So'ngi davrda mexanizasiyalashtirilgan Litavralar qo'llanila boshlandi. Sozlanish jarayoni avtomatik holatda qo'l va oyoq pedal yordamida bosib yo aks holatigacha tushirib sozlanadi. Sozlanishida xromatik notalar aks ettirilgan misli termometrsimon o'rnatgich yuzidan soatsimon yo (azimut) quruviga o'xshash strelkalarning yurgizishida sodir bo'ladi. Misol; DO-DO,diyezd, RE-Re, diyezd va hokazo. Har bir nota yo diyezd, bemol ustiga strelka borgunga qadar sozlanadi. Ushbu juda tez sozlanish imkoniyatiga ega bo'lganiga sabab ayrim kompozitor-larning asarlarida 4-ham sanoqqa teng pauzadan so'ng boshqa tonallikda tranpozitsiyalangan asar

Litavra solasi bilan boshlab berishi jarayonlari ham kam emas. Shu bois Litavralarning takomillashtirilgan nushalari kashf etildi.

Asar oralig'ida Litavra boshqa pardaga sozlanishi lozim bo'lsa, partiturada uning partiyasi yoziladigan nota chizig'iga qisqacha P - (pauza) deb yoziladi.

Litavra ikki tayoq yordamida chalinadi. Ushbuning uchi yumshoq qilinib ishlangan mato o'ramasidan iborat maxsus tayoqchalar bilan urib chalinadi. Tovushi katta nog'ora tovushiga o'xshash. Simfonik orkestrda Litavra yakka ijro qilishda qo'llanilib, pastki basakkordlarini to'la eshitilishiga ko'maklashadi.

Simfonik orkestr partiturasida Litavralar notasi Aerofonlar guruhidan so'ng, mis puflama cholg'u asboblar tagida yoziladi.

Xullas; Nog'ora (zamonaviy mexanizasiyalantirilgani-Litavra-ning avlod) cholg'usining tarixiga 100.000 ming yil bo'lib o'tgan bo'lsa-da, an'anaviy tuzilishi o'z ergologiyasiga nisbat hozirgi kunga qadar farqiyati o'z mucha yo bir xillikni tashkil etadi.

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 26-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ**

(15-қисм)

Масъул мухаррир: Файзиев Шохруд Фармонович
Мусаҳҳих: Файзиев Фаррух Фармонович
Саҳифаловчи: Шахрам Файзиев

Эълон қилиш муддати: 31.03.2021

Контакт редакций научных журналов. tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000